

Irmari Rantamala

Marteva

Kolmas
osa

TR-25

Martva III

Irmari Rantamala

Martva III

HARHAMA
Toinen jakso

Kustantamo Helmivyö
Turku 2025

Irmari Rantamala: Martva III

Julkaissut alun perin Kustannus Oy Kansa, 1909.

ISBN: 978-952-7469-69-9

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Lukijalle

Martva III päättää Helmivyön sarjan, jossa on julkaistu uudelleenladottuina ja painettuna Irmari Rantamalan laaja *Harhama*-sarja; kyse ei siis ole näköispainoksista. *Harhama* koostuu sekä kolmiosaisesta *Harhama*-romaanista että sen jatko-osasta, niin ikään kolmiosaisesta *Martvasta*. Teokset eivät ole suoraa jatkoa toisilleen, vaan niiden yhtäläisyydet ovat enemmänkin temaattisia. Osa henkilöistä on samoja, ja ihmisiä villitsevä Perkele on merkittävässä roolissa kummassakin sarjassa. *Martvassa* myös luetaan aiemman teoksen päähenkilön Harhaman kirjoittamaa kirjaa ja keskustellaan siitä.

Martvan kolmannessa osassa kiinnittää huomiota pankikiryöstökohtaus, joka on varmasti ensimmäisiä suomalaisessa kirjallisuudessa. Kohtauksessa Rantamalan monisanainen tyyli jäntevöityy toiminnan tihentyessä. Tekee mieli kysyä, voisiko suomalaisen rikoskirjallisuuden historiaa kirjoittaa ilman *Martvaa*.

Tässäkin *Martvan* osassa dialogi on osin säemuotoista, ja uudelleenjulkaisussa on pyritty noudattamaan Rantamalan säejakoa. Kirjailija on käyttänyt teoksessa myös paljon englannin-, ranskan- ja saksankielisiä ilmaisuja, jotka on selitetty alaviitteissä. Näitä on jätetty pois, jos sana on muuttunut niin yleiskieliseksi, ettei sen selitystä enää tarvita.

Harhama-sarjaan oli tarkoitus tulla vielä kolmas jakso, mutta tiedossa ei ole, saiko Rantamala sitä koskaan valmiiksi vai onko se jossain häneltä jälkeen jääneessä, järjestämättömässä arkistossa. Rantamala joka tapauksessa kuoli epäselvissä ja raukkamaisissa olosuhteissa Suomen sisällissodan viime vaiheissa 1918. Rantamalan kuoleman jälkeen kustantaja Eino Railo vääristeli kirjailijan elämänvaiheita niin että se näkyi häntä koskevassa tutkimuksessa vielä 1980-luvulla. Marko A. Hautalan mittava elämäkerta *Algoth* (2021) on onneksi korjannut suuren osan Railon aikaansaamia väärinkäsityksiä.

Juri Nummelin

Synti aseena ihmisellä on myrkyllisin käärme.

Varottavia ääniä ja uutta epäilyn siementä

Oli loistavat hyväntekeväisyystanssiaiset. Joukko virka- ja rahamaailman ylhäisöä huvitteli auttamalla kurjia. Tuhansia maksavia pukuja oli valmistettu kurjen kustannuksella juuri tätä tilaisuutta varten. Sangollisin kannettiin niiden hikeä samppanjana pöytään. Niiden rovoilla oli kalliit hajuvedet ja kukat ostettu, niiden työllä maksettu loistavat vaunut ja hienosti puetut soittajat ja lakeijat. Loisto kuohui aivan samppanjan mehun tavalla. Silkki kahisi, jalokivet säteilivät. Niiden kirkas, kuiva valopaljous tulvasi joka taholta, kertoen että maailmassa on kurjuutta, koskapa on loisto sen kustannuksella voinut kukkaan puhjeta. Sen tajusi läsnäoleva ylhäisö ja siksi tanssi se ja iloitsi kurjan antajan hyväksi. Se tanssi sille kiitokseksi roposen ja samalla tanssi se oman itsensä iloksi. Rehellisin, vilpittömin sydämin halusivat he antaa kurjille takaisin edes yhden niiden hiellä tätä tilaisuutta varten ostetun hameen hinnan.

Huvittelevan ylhäisön joukossa olivat myös Oolavi ja Martva neiti Chamfortin saattamana. Viimemainittu, joka oli koti-opettajattarena olonsa ajoilta tuttu useissa ylhäisissä perheissä, oli jo tutustuttanut Martvaa suuren maailman tapoihin, esitellyt hänelle omia hyviä tuttaviansa. Hän oli myös pitänyt puvusta huolen, niin että Martva oli loistavan seuran tasalla. Oolavin lahjottamat jalokivet lisäsivät hänen sulouttansa.

Itse hän oli vähä vähältä jo kotiutunut uusiin oloihin kuin linnunpoika siipensä kantokykyyn. Pieni ujous, jota vielä oli huomattavana, oli hänelle vain koristus, jalokivi, jota kaikki kilvan kadektivat. Mitkään briljantit eivät olisi voineet korvata sitä luonnon ihmeen-ihanaa helmeä, kainoutta, joka koristi korven keskellä kasvanutta kukkaa.

Ilta kului. Sävel valui viuluista kuivan, kirpeän jalokivivälkkeen sekaan. Notkeat parit pyörivät hurmaavan valssin tahdissa lattial-

la. Poika valikoi. Tyttö muutti kainalosta kainaloon... mieltä yhteen... odotti toista käsivartta vyötäisilleen... Tanssijat punoivat paulojansa... Istujat arvailivat, laskivat, kuka millekin sopisi... tarkastelivat ja tutkivat salassa, oliko jo valmis lemмен paula... Hopeaisena vaahtona hyrski kaunis lempi...

Jo kumarsi Oolavi Martvalle. Kumarrus tuntui morsiamesta sirommalta kuin kenenkään toisen... Yhtenä ilona helähti onnellinen tyttö sulhasensa kainaloon, unohtaen kaiken, mikä ympäröi häntä... Viulu tuntui nyt olevan suloa täynnä... Sen sävel huumasi korvan, soiden kuin taikahuilu satulinnan hämärissä... Hän lymytyi Oolavin kainaloon kuin arka lintu emonsa suojiin... Sävelvirta vei koskena, keinutteli kuin vesiputous venettä... Sävel pehmeni, lempi nousi... Unta ja satu-autuutta oli kaikki. Martva olisi halunnut nukahtaa Oolavin kainalon lumoihin...

Ja kun hän kiiti Oolavin käsivarren varassa sävel hyrskeessä, ei ollut silmää, joka ei olisi ollut häneen luotu... Hänen pieni jalkateränsä tuskin otti lattian välkkyvään tammeen. Hoikka vartalo heilahteli tulisen valssin pyörteissä kuin metsän jumalattaren kaunis varjo, kun sitä silmä etsii puiden lomasta eikä tapaa siitä muuta kuin hienon häilähdyksen. Naisten silmäykset kokoutuivat häneen kadepertosina, miesten katseet paloivat hänessä ihastuksena... seurasivat häntä, lennellen hänen ympärillään huumattuina punaperhosina... Ja kun hän istahti hengästyneenä ja häneltä helähti onnellinen, viaton naurahdus kiitokseksi Oolaville kuin nopea, ihana unelma, kohahti koko sali mieltymyksestä. Martva itse oli onnen lumoama. Hän oli kokonansa Oolavin varaan antautunut, istui koko sielullansa hänen veneensä teljolla, mitään kysymättä, mitään pelkäämättä, nauttien siitä, että sai antautua hänen käsivartensa varaan.

Ja Oolavinkin ihastus oli rajaton. Martvan kauneus, kainous ja sulous hivelivät hänen silmiänsä. Kaikki muut olivat hänen rinnallansa rehenteleviä, jokapäiväisiä ruusuja runollisen, kainon korvenkukan, lasisiruja luonnonhelmen rinnalla. Kaikissa muissa olivat jo puhjenneet sukupuoli-elämän räikeät kukkavärit; Martva oli

ainoa, jossa hohti ihmishengen puhdas, jalo runoväri, ainoa, jossa lemmen värit uinuivat vielä, nousten vasta tiedottomina, tuskin vielä huomattavana viattomana punana, kuin puna tytön poskelle tytön ja neidon ikärajalla.

Nuori nainen oli juuri sillä rajalla, jossa hän on kaunein.

* * * * *

Viulu lepäsi. Tanssijat huoahativat. Poika vilvotteli neitoansa. Neito maksoi palveluksen hymyilyllä.

Sivuhuoneessa puheli Oolavi parooni Geldnersin kanssa, johon hän oli pörssissä tutustunut. Martva keskusteli sillä aikaa parin rouvan kanssa, joille hänet oli esitellyt neiti Chamfort. Yleinen puheensorina säesti soittona keskustelua.

Oolavi oli äkkiä ilmestynyt pörssiin ja alkanut tulokkaaseen nähdessä verrattain suurilla summilla, sekä siten herättänyt huomiota, jota vielä lisäsi onnistunut alku. Häntä pidettiin jonain huomattavana rahaylimyksenä, joka ilmestyi kuin tähti kullan temppeliin. Parooni Geldners oli sattunut ostamaan samoja papereita kuin Oolavikin, ja yhteinen asia oli heistä tehnyt pian tuttavukset, kun esteenä tai edellytyksenä siihen ei liikemaailmassa ole ikä, ei sääty, ei lahjat ja sivistys, vaan ainoastaan liikeonni tai kyky, miten kukin vain sanoa tahtoo. Myöhemmin olivat he sattuneet samoihin seurapiireihin ja joutuneet niissä keskusteluihin, jotka koskivat elämän suurkysymyksiä. Nyt jatkui heillä semmoinen keskustelu. Hienolla rahaylimyksen ylemmyydellä puhui parooni Geldners Oolaville:

– “Mehän tästä jo puhuimme toissapäivänä... Minä vakuutan Teille: Mitään muuta oikeaa – tai väärää – ei ole, kuin se jonka elämä luo. Oikeastaan siis on elämä ainoa oikea. Absolutista, ehdotonta ja siis pysyvää oikeaa ja väärää ei ole...”

Oolavi mietti: Hänelle olivat nämä keskustelut ratkaisevia. Ne olivat ikäänkuin viimeinen isku, joka kumosi kaiken entisen, kodista tuodun jumalallisen oikeustajunnan, jonka perustukset jo oli epäily heikoiksi jätänyt.

Keskustelu jatkui. Neiti Chamfortin puhuessa vierasten naisten kanssa oli Martva seurannut Oolavin ja Geldnersin puhetta ja kuunteli nyt vuoroon sitä, vuoroon seurueensa keskustelua. Parooni Geldners jatkoi:

– “Minä olen tästä kerran ennen puhunut erään teidän maanmiehenne kanssa ja huomauttanut hänelle, että esimerkiksi teidän suurimmanajattelijanne Snellmanin filosofian koko ydin on se, että ei ole mitään muuta oikeaa kuin kansan kulloinenkin käsitys oikeasta.”

Martva oli taas jäänyt kahdenkesken neiti Chamfortin kanssa ja istahti Oolavin lähettyville kuunnellaksensa keskustelua, joka kävi ranskankielellä. Hän oli utelias, janosi Oolavin viisautta.

Hieman mietittyänsä myönteli Oolavi:

– “Se on kyllä totta, mutta sen muuttuvan oikean peruslähteenä ja lähtökohtana on kumminkin pysyvä, ehdoton oikea...”

– “Minä vakuutan Teille, että sitä ei ole olemassakaan”, – puuttui Geldners, jatkaen: “Ja minä todistan sen Teille. Sillä jos oikea yleensä olisi ehdoton, ei se voisi muuttua. Eikö niin?”

Oolavi nyökäytti myöntääksensä Geldnersin ajatuksen oikeaksi. Martva katseli sulhastansa ihastuneena. Hän oli hänestä syvällinen, oppinut, keskusteli kuin Jeesus oppineiden pappien kanssa temppelissä. Parooni selitteli:

– “Mutta jos niin olisi, tulisivat meidän lakimme kerrankin semmoisiksi, joita ei enää voida muuttaa, koska ne ovat jo absolutisen oikean ilmentys. Mutta onko niin ollut? Tai voidaanko sitä edes toivoa? Eikö laki, joka tänään on oikea, ole huomenna jo väärä? Tai oikeammin sanoen: se ei ole koskaan muuta kuin aikansa oikean määrä.”

– “Niin... Kyllä...” – myönteli Oolavi.

– “No, niin”, – keskeytti parooni Geldners Oolavin myönnytyksen, lisäten: “Jokainen oikea ei ole muuta kuin kansan hetkellinen tarve. Code Napoleon oli sen ajan oikea: sen-aikainen kansan tarve. Meidän päivinämme ja myöhemmin se oikea ei enää kelpaa

ja on siis väärä. Siitä näette, että elämä itse säätää oikean kutakin päivää varten...”

Oolavi kiintyi keskusteluun. Hän ei voinut olla myöntämättä, että puhujan sanat olivat järkeviä, elämästä vedettyjä johtopäätöksiä, mutta kumminkin hän vaistomaisesti vielä epäili niiden ehdotonta oikeutta. Hän huomautti ajatellen:

– “Olkoon nyt niinkin, kuin Te sanotte! Mutta väärin on sanoa, että oikeus, oikea seuraa elämän käskyjä, johtuu siitä ja on sen johdettavana. Mielestäni asia on päinvastoin...”

– “Ettäkö siis oikeuskäsité, oikea, kehittyisi itsestensä ja johtaisi elämää... että siis elämä olisi oikeuskäsitteestä johtunut ja sen ohjattava?” – tarttui parooni Geldners kuivasti.

– “Niin minun mielestäni täytyy olla... Muutoinhan me kulksimme kokonaan sokean umpimähkän vaarassa”, – vastasi Oolavi. Martva ihmetteli sulhasensa ajatuskyvyn syvällisyyttä sokeasti, kuten ainakin lempivä tyttö.

Parooni Geldners karisti harmaan poron sikaristansa ja lausui kylmästi:

– “Vähänpä elämä siitä huolii, miten me kuljemme. Väärin on muuten sanoa, että me elämän itsensä varassa kulkien kuljemme muka umpimähkän varassa, sillä elämä tottelee taas oman olemuksensa lakeja, kuten koko luonto, kasvullisuus, eläinkunta ja muu... Mutta minä palaan siihen äskeiseen: kumpi kulkee edellä, elämäkö vaiko oikeuskäsité eli oikea. Jos, herra Tuukkala, ei olisi ollut omistus-oikeudesta johtuvia luuloteltuja epäkohtia, olisiko Marx voinut ilmestyä sosialistisine oppeinensa?”

Oolavi oli vaiti. Parooni Geldners teki oman johtopäätöksensä:

– “Siinä on Teille yksi esimerkki siitä, että elämä luo oikeuskäsitteen ja kulkee sen edellä. Oikea oikeuskäsité puhkeaa elämästä, kuin kukka nupustansa. Koko oikea voidaan lausua ja määritellä tarkimmin sanoilla: ‘Nyt tarvitaan sitä ja sitä... Oikea, toisin sanoen, ei ole mitään muuta kuin kansan kunkinpäiväinen muuttelva tarve... Marx oppinensa on siitä yksi esimerkki tuhansien muiden seassa...”

Martvaa puhe oudostutti. Hän ei sitä täysin ymmärtänyt, ja luotti siihen, mitä Oolavi todeksi myöntäisi. Hän oli siinäkin henkisessä asiassa hänen melansa varassa koko sielullansa.

– “Se on nyt yksi esimerkki... Ehkä poikkeus, ei sääntö”, – puolustautui Oolavi, samalla tuntien, että paroonin todistelut painoivat häntä umpipimeään. Hän ei voinut niitä kumoilla sisällisesti, oman itsensä edessä. Parooni jatkoi:

– “Ei poikkeus, vaan sääntö. Ottakaa muita esimerkkejä, vaikka kokohistoria. Rooma oli alussa keisarivalta. Se oli silloinen oikea. Vähän myöhemmin tarvitsi kansa tasavaltaa... Se oli taas sen päivän oikeustarve. Mutta ei kulunut kauvan, kun taas ilmestyi yksinvaltauuden oikean ilmauksena... Koko historia todistaa, että elämä itse on ainoa oikea ja se luo ja säättää oikeuskäsitteet, eikä päinvastoin...”

Oolavi, kuten jo on mainittu, ei ollut henkinen hottentotti, joka sokeasti palvelee omaa päätänsä puujumalana. Hänen luonteensa perinnäinen rehellisyys vaikutti, että hän mietti elämän ilmiöistä itse kaikille vastakohdan ja punnitsi toisen sanoja yhtä paljon kuin omia ajatuksiansa. Se seikka heikonsi hänen henkensä voimia nyt edelleen. Hän myönsi ole van paljon eittämätöntä oikeaa siinä, mitä parooni Geldners puhui. Ajateltuansa hän huomautti:

– “Minä myönnän siinä olevan omituisen ilmiön. Mutta sittenkin ajattelu ja kirjallisuushan se synnyttää ja levittää oikeuskäsitteen ja luo oikean...”

– “Ei ollenkaan”, – väitti parooni Geldners välinpitämättömästi, selittäen: “Roomassa panivat uuden olotilan voimaan plebeijienjoukot. Sillä eikö se ollut heissä syntynyt? Mutta olisiko mikään kirjailija voinutkaan synnyttää lukutaidottomassa joukossa mitään käsitteitä? Voitteko todistaa, että plebeijien oikeuskäsite oli kirjallisuuden luoma? Eikö se ollut elämän luoma?”

– “Se on totta”, – myönteli Oolavi. Martvan posket hehkuivat. Hän keskusteli saattajansa kanssa hajamielisenä, seuraten sulhasensa puhelua. Parooni Geldners jatkoi:

– “Tarkastakaa kirjailijoita, niin Te ihmeeksenne huomaatte, että

ne kautta historian kulkevat elämän vanavedessä. Tieteellinen kirjallisuus — jolle minä annan arvon — tutkii olevaa elämää ja sen ilmiöitä, eikä tee arvoituksia ja otaksumia. Se kirjallisuus on kokonaan elämästä puhjennut, eikä elämää luova. Smithin taloudellinen oppi oli aikansa oikea. Myöhemmin ehkä on sen sijalla Marxin oppi oikean määrittelijänä... Ottakaamme sitten niin sanottu kaunokirjallisuus, joka on ainoa määrittelemätön käsite!... Minä muuten en sille yleensä suurta arvoa anna, sillä suurin osa kaunokirjailijoita on jonkun vallassa olevan muotisuunnan — tai hulluttelun lakeijoita. — Älkää hätäilkö, minä sanon esimerkkejä: Olihan Nerolla omat kirjalliset lakeijansa, Napoleonilla samoin. Mutta meidän aikanamme, kun 'kansa' ja kansanvalta on muodissa, on jo ilmestynyt kokonainen liuta kirjailijoita, jotka suoraan sanoin ilmoittavat, että he ovat valmiit kumartamaan kansaa... Ja kumpien Te nyt sanotte olevan enemmän oikeassa ja ylevämpiä: Neron lakeijoidenko, vaiko niiden, jotka kumartavat sitä epämääräistä joukkoa, johon kuuluvat kaikki ne, jotka makaavat katu-ojissa, lisäksi portot, kaikki ihmiskuona, ilkeät nylkyrit, mielipuolet ja myöskin tämän joukon jumaloija itse?... Kumpaa te tahtoisitte palvella lakeijana... minä nyt vain kysyn ajatustanne..."

Oolavi naurahti. Hänelle ei ollut Neron lakeijana olo erittäin houkutteleva, mutta hän oli myös jo tutustunut ihmisiin Ounastosta ja Hertasta ja Hartevasta lähtien aina peliluolan hyenoihin, ja siksi tuntui kansan korottaminen Jumalan istuimelle vielä vähemmän mairittevalta. Kun hän oli vastannut muutamalla satuvalla sanalla, jatkoi Geldners:

— "Ei kirjallisuudella ole elämän johdossa määräävää tehtävää, sillä kaiken johtaa elämä itse. Kaunokirjallisuus on yleensä pelkkää trubaduurin kepeää tehtävää. Ranskan vallankumouksen suorittivat joukot, joilla ei ollut kirjallisuudesta aavistustakaan, ja kaunokirjailijoiden tehtäväksi jäi veisata innostuneille joukoille semmoista ylistystä, joka meni kaupaksi. Siltä en tahdo sanoa, että se oli väärää. Päinvastoin: se oli kansajoukoissa syntyneen oikeuskäsityksen ylistelyä, Lisäksi: Trubaduurit ilmestyivät ritariston jäljissä..."

Samoin ilmestyvät jokaisen asian kirjailija-trubaduurit, kun markkinat ovat valmiit...”

Ne sanat olivat Oolaville ikäänkuin joku lääke, joka poistaa lumousta ja avaa silmät. Hän muisti joutuneensa maailmalle Harhamaan kirjan johtamana. Hän oli pitänyt sitä jonain merkillisenä, ja nyt alkoi se hänelle näyttäytyä uudessa valossa. Parooni Geldners paljasteli sitä armottomin käsin. Oolavi ei vielä tajunnut selvästi, mikä hänelle valkeni. Hän huomasi vain oudon valon, kun silmät alkoivat avautua. Hämiään salaten huomautti hän:

– “Teillä, parooni, on yleensä liian... sanon omituinen käsitys kirjallisuuden merkityksestä... varsinkin kaunokirjallisuuden.”

Parooni Geldners kohautti olkapäitensä merkitsevästi ja lausui:

– “Mitä tehdä... Tosiasia on se, että kaunokirjailijoiden niin sanottu suuri joukko on sivistyksen ja kehityksen kepeää jälkijoukkoa... jotain voittojuhlassa tarvittavia rummunlyöjiä... enimmäkseen vähätietoista väkeä... Tarkastakaa vain elämää, niin huomaatte sanani todeksi...”

Oolavin kurkkuun nousi hyvin karvas pala: Hän muisti mihin kaikkiin Harhama oli hänet jo kirjallansa johtanut. Häntä katkeeroitti juuri se ajatus, että hän oli seurannut rumpalia, josta nyt kuuli omituisia ajatuksia. Parooni korjasi ajatustansa selittäen:

– “Oikeastaan minä erotan kirjailijat ‘kirjailijoista’. Edellisiin minä luen ne, jotka pysyvät, koska ovat koskettelleet ainetta, joka on muuttumaton, nimittäin ihmishengen suhdetta oletettuun Jumalaan ja jumaluuteen. Muiden kuolemattomuus on yleensä lyhyt: useimpien...no, viisikymmentä... sata vuotta... Suurin osa tulee elävänä haudatuksi, ja sitä mukaa, kun kirjallisuustulva paisuu, käy myös kuolemattomuus-aika lyhemmäksi, koska uudet tulokkaat hautaavat vanhat allensa, eikä ihmiskunta jaksakaan näiden lueteloita painattaa ja siten säilyttää häviöltä, vielä vähemmän se ehdistii niitä lukea. Tarkastakaa vain elämää, niin huomaatte minun puhuvan totta...”

Kun Oolavi väitti vastaan todisteli Geldners esimerkeillä:

– “On mahdotonta, että meillä kuolemattomia voisi jäädä suu-

Martva

Martva III päättää Helmivyön sarjan, jossa on julkaistu uudelleenladottuina ja painettuna Irmari Rantamalan laaja Harhama-sarja. Sarjan kolmannessa osassa päähenkilö Oolavi harhautuu rikoksen teille ja osallistuu pankkiryöstöön Harhaman kirjoittaman kirjan ja Paholaisen houkuttelemana. Osa teoksesta on kirjoitettu runomuotoon, ja *Martvaa* voikin pitää yhtenä ensimmäisistä suomalaisista säeromaaneista.

Martva on ollut unohdettu teos, vaikka sitä edeltäneestä *Harhamasta* on kirjoitettu tutkimuksia sivutolkulla. Romaanisarja on ollut saatavana sähkökirjana, mutta Helmivyön laitos on ensimmäinen painettu uusintajulkaisu. Teoksessa on Juri Nummelinin lyhyt esipuhe.

ISBN 978-952-7469-69-9

KANSI TIMO ROKKAINEN

